

HAGESTADSUNDERSÖKNINGEN

Den undersökning, som jag håller på med i sydöstra Skåne är bekant för en del av mina kollegor men inte för alla, och jag vill därför ge en allmän orientering om vad det rör sig om för arbete, tyvärr får jag säga i all korthet, vilket innebär, att mycket inte kan komma med.

År 1960 startade jag denna undersökning, som då sedan länge var planerad. Tidigare hade jag sysslat med andra problembehandlingar och då mycket starkt känt behovet att få ägna en forskarperiod åt ett litet område, som kunde penetreras ordentligt. Jag ville under någon tid pröva på en sådan undersökning och ansåg, att man då skulle få möjlighet att arbeta med en rad väsentliga problem inom en del av Skåne, där det var mycket att göra i forskningshänseende.

Det blev efter en del överväganden Hagestads by i Löderup sn lite öster om Ystad, som utvaldes som arbetsområde för denna intensivundersökning. Det var ett område, som jag bedömde som lämpligt ur skilda synpunkter. Ytan är 30 kvkm, vilket betyder, att det varken är för stort eller för litet för en undersökning av det här slaget. Genom att den ändå är så mycket som 30 kvkm kunde man ha chansen att träffa på en rad olika bosättningar och därtill hörande anläggningar. Om området vore större skulle man inte utan avsevärda resurser kunna inom rimlig tid arbeta igenom det hela.

Inom Hagestads by finns olika terrängförhållanden och markbeskaffenhet. När jag startade undersökningen var jag utrustad med en rad arbetshypoteser, mer eller mindre flexibla. En del av dessa gällde just bebyggelsens ev. anknytning till olika marktyper. Hagestad går ända ned till östersjökusten. Den sydligaste delen upptages av ett dynamråde, därefter följer ett litet hedområde med ytterst lätta marker, sedan Hagestads mosse, som gn en liten å har kontakt med Östersjön. Därefter kommer de goda jordarna, först ganska lätta och därefter allt tyngre lerjordar upp till den nuvarande byn, som är en lång radby på nära 3 km. Därefter vattensjuk terräng, ganska stenbunden, numera uppodlad.

Här igångsattes alltså en undersökning av det slag, som man benämner bebyggelsehist. eller bebyggelsearkeologisk. Det är arkeologen, som drar det tunga lasset, som med sina medarbetare gör studierna i fält, de många utgrävningarna, fyndbearbetningen och en stor del av förberedelserna för publiceringen. Och som inte minst har de stora bekymren för ekonomin. Men arbetet lades från början upp som ett team. Det gällde inte enbart att införskaffa diverse expertutlåtanden, som man inom arkeologien ju nästan aldrig kan komma ifrån, utan här gällde det att få till stånd ett samarbete för den gemensamma uppgiften. En sådan sak är tyvärr inte alltid så lätt att genomföra i Sverige, där varje forskare nog måste välja sina uppgifter med tanke på sin karriär. Men det moderna betraktelsesätt, som under sista tiden börjat göra sig gällande innebär mera förståelse för arbeten över ämnesgränserna med ett gemensamt mål i sikte. I Hagestad arbetar en rad fackmän av olika slag med större eller mindre uppgifter, självständigt men under kontaktdiskussioner med varandra.

Kort uttryckt går forskningsuppgiften ut på att inom detta område undersöka och utforska all registrerbar förhistorisk verksamhet från äldre stå fram till början av medeltiden och därvid även olika miljöpåverkande faktorer, i möjligaste mån få ett grepp om innovationsförloppet och bebyggelsens gestaltning och omfång under olika tider och därvid även belägga och diskutera ev. omflyttningar inom bygden, ev. självhushåll, när det gäller råmaterial, näringsfång samt handel och kulturella kontakter. Mycket mer vore att säga om detta liksom hur arbetsmetodiken är beskaffad i detalj. Större delen av området är uppodlad mark, vilket är både ett plus och ett minus. Ett plus därför att man ofta rel. lätt kan uppmärksamma olika lämningar av förhist. bebyggelse. Varje fält måste visserligen ändå undersökas, men det kan i alla fall betyda en viss tidsvinst att kunna arbeta på odlad mark. I minus är att man är bunden av odlingsgången, när man inte har obegränsade

ekonomiska resurser, och alltså inte kan gräva när man vill. Ett minus är också, att odlingen går allt hårdare fram med fornlämningarna. När Hagestadsundersökningen ingångsattes visade det sig, att väldigt mycket av forntida anläggningar låg kvar under det odlade skiktet, och vi kunde genomföra den ena stora grävningen efter den andra, förvånade över att bönderna inte lyckats oskadliggöra mera av bebyggelsen. Men under de här åren har det skett en förändring, som hänger samman med allm. ekonomiska tendenser i samhället. Många smågårdar har bytt ägare, och de nya lantbrukarna anstränger sig för att få ut mera av sina jordar, plöjer djupare, river upp förhistoriska anläggningar och plockar med hjälp av nya maskiner upp all yttlig smästen, som ofta för oss var till stor hjälp, när det gällde att snabbt lokalisera anläggningar i fält. Man kan säga, att Hagestad undersökningen inte skulle kunnat genomföras framgångsrikt, om den hade startat nu, och man kan också förstå, att oändligt mycket förstörs på andra ställen enbart genom odlingen.

Det arkeologiska arbetet i Hagestad har bragt i dagen en stor mängd material i form av anläggningar av skilda typer och mycket fynd. Det är ett rikt material, ett roligt material och ett svårt material. Men redan från början var avsikten den att använda det som kom fram vid undersökningarna i fält som en omedelbar basis för det vidare forskningsarbetet. Vissa arbetshypoteser var självfallet med i bagaget, men det gällde framför allt att ha blicken öppen för de problem, som skulle uppkomma under arbetets gång och att bland dessa dels arbeta vidare på sådana frågor, som hade betydelse för östra och sydöstra Skåne, som därvid skulle få en bättre belysning, dels i största möjliga utsträckning taga upp problem av större räckvidd.

Detta var stora och svårbemästrade uppgifter, och det har också fört med sig, att undersökningen ännu inte är avslutad. Just på grund av att det gällde att ta upp problemen direkt i fält kunde undersökningarna inte begränsas till Hagestad, vilket skulle medföra, att man på en del punkter kunde få en falsk bild av verkligheten. Vi var tvungna att även söka upp andra platser för att kontrollera en rad olika saker. Detta har hittills främst gällt stenåldern, där det varit väldigt mycket ogjort i den delen av Skåne. Ett sådant speciellt frågekomplex för stenålderns del har lett till stora undersökningar utanför Hagestad, som resulterat i en särskild publikation, som nu är färdig för utgivning. Men även för andra tidsavsnitt har vissa undersökningar fullföljts utanför Hagestad, och det är alltså meningen, att de vid bearbetningen och publiceringen skall fogas in i behandlingen av skilda frågor.

Lämningar av hus har påträffats vid olika tillfällen under undersökningens gång. De första och bästa kom redan år 1961, men sedan har vi grävt några husgrunder varje år i Hagestad och i grannsocknarna. Sammanlagt har vi lokaliserat bortåt ett 60-tal hus, och jag räknar med att vi skall få fram fler, innan vi är färdiga, och det är också avsikten att fördjupa forskningsarbetet på varje plats, där husgrunder påträffats för att få kompletterande uppgifter och få en avgränsning för de olika bebyggelseområdena. Utforskningen av husen har hittills inte varit ett huvudtema i detta arbete, där det finns så många frågor, men det är självfallet en mycket viktig fråga, som kommer att ägnas stor uppmärksamhet, innan undersökningen är avslutad.

Just på grund av att det rör sig om en bygd, som ligger i odling har säkert en hel del husgrunder, däribland de stora boningshusen som säkert funnits gått förlorade och utjämnats i kulturlagren. Vad vi funnit är oftast bara bottarna till grophusen, och där är det huvudsakligen fråga om yngre järnålder.

Stenåldern är en rik och intressant period i Hagestad med fynd av starkt skiftande natur, men det är magert med spår efter husgrunder. Det finns bara ett par platser, som kan nämnas i detta sammanhang. Den äldsta är från mellan-neolitisk trättbägarkultur och ligger i nära anslutning till ett markgravfält från senneolitisk tid med 22 skelettgravar. Det är så nyligen undersökt, att jag inte haft möjlighet att få fältplanerna renritade, och jag kan därför bara preliminärt tala om att det finns. Storleken är bara ca 4 x 4 m, och det är inte nedgrävt i marken utan anlagt ovanpå och har en något oregelbunden fyrkantig form närmast som ett av husen i Örnekul på Neksjö eller Knardrup Galgebakke i Jylland. Här fanns stenläggningar och över det hela ett lager lerklining.

Den andra platsen i Hagestad är från SN och ligger under ett kulturlager från brå. På samma fält, som ligger i byområdets östra gräns, har undersökts ett flertal anläggningar från SN, både gravar och boplatsanläggningar. En av dessa var en närmast fyrkantig

nedgrävning, som var 2,4 x 2,8 m stor och en halv m djup. Här fanns ett stolphål i en av de kortare sidorna och f.ö. stensträngar längs de längre sidorna samt över detta spår av trävirke. Jag föreställer mig, att det kan vara fråga om ett litet förrådshus, som är nedgrävt i marken. Ganska mycket keramik påträffades här.

Från samma tid är en anläggning i grannsocknen *Valleberga*. Här var det fråga om en något över 4 m lång och 1,9 m bred nedgrävd hyddbotten, rektangulär med svagt rundade hörn, en halv m djup. Nedgrävningen var mycket skarp. Här låg tre härdar och ett mycket rikt differentierat material från senneolitikum. Inga stolphål påträffades, men jag anser ändå, att det måste röra sig om en anläggning med någon form av överbyggnad. Just eftersom det är så smalt kan man tänka sig, att det ev. kan ha varit fråga om ett vasstak, som vilat på marken.

Bronåldersboplatser har påträffats på många ställen i Hagestad, också med olikartade anläggningar och i flera fall med tillhörande gravfält. Men de flesta fyndplatserna består av kokstensanhopningar i jämna skikt eller ett stort antal härdar tätt intill varandra. Endast på en plats finns en husgrund från y. brå och det var i närheten av det senneolitiska huset. Det var ett hus, som låg i en svag sänka i terrängen, så att själva grunden klarat sig. Rektangulärt, mått 4 x 5,5 m med tre stolphål i mitten för takkonstruktionen samt skifferplattor längs ena långsidan, troligen för vägen.

Från tiden omkring Kr.f. och något framåt i tiden finns också flera boplatsslämningar i Hagestad. Särskilt en plats är rik på fynd och anläggningar. Men här har hittills inte påträffats någon oskadad husgrund, däremot ett flertal stolphål och oerhörda kvantiteter lerklining i stora flak och med mycket avtryck. Detta material är ännu inte genomarbetat, men man ser klart, att det varit fråga om flätverkshus. Här finns också en smedja, byggd med stolpkonstruktion.

Men det är först med yngre järnåldern, som vi har de många husgrunderna. Och dessa ligger ismågrupper om ett 10-tal hus, ibland mer. Samtliga hittills påträffade är sådana, som klarat sig genom att de varit något nedgrävda. Men endast på en plats låg det ett lager flygsand mellan grunderna och det odlade skiktet, och det har gjort, att förhållandena var särskilt gynnsamma där, och en kunde där vid utgrävningen se träspår. Där fick man fram, att det var fråga om nedgrävda grunder, olika djupa, och på gamla markytan hade man sedan en träkonstruktion av liggande trävirke. I ett hus såg man spår av trä utanför huset på ena sidan. Här fanns stolpar, som var mycket kraftiga. De fanns utanför i regel men ibland också på insidan. Man såg tydligt, att det var fyrkantiga småhus som var i genomsnitt 4 m långa. I ett fall var det en helt rund hydda, där man kunde följa träverket runt om. Ett anmärkningsvärt fint inventarium i just den gruppen av hus.

Husen på de andra platserna har sällan träspår annat än i stolphålen och ibland i golvet. De har ungefär samma mått, de största är omkring 6 m, nedgrävda upp till en halv meter. De uppvisar spår av olika golvbeläggningar och innehåller i ganska många fall härdar. Formen är rund, oval, firsidig med endast hörnen rundade eller skarpt rektangulär. Det finns stolphål i åtskilliga fall, men dessa skiftar väldigt. Vanligt är en stolpe i varje kortsidas mitt. Ibland finner vi inget stolphål, endast en stenplatta på motsatta platsen. Här har säkert stått en stolpe. Ibland är det stolphål såväl utanför som innanför väggkanten. Ibland står stolparna bredvid varandra på utsidan, ibland är de placerade i hörnen. I vissa fall är det en helt oregelmässig placering. Det finns också stolpar placerade vid dörröppningarna. Allt detta har säkerligen sin betydelse ur konstruktionssynpunkt. Att stolparna burit upp en vägg och framför allt takkonstruktionen är klart. Likaså synes det i Hagestad i regel inte ha varit fråga om lerklining utan trähus.

Innehållet i husen visar på olika slags verksamhet eller funktion. Många innehåller vävtyngder, liksom de husgrunder man funnit tidigare och torde alltså vara vävstugor. I vissa fall finns spår av bänkkonstruktionen. Flera andra vikingatida husgrunder är smidesplatser med smältgropar, slagg, halvsmidda saker o.s.v. Andra åter är kokhus. Det visar de stora eldstäderna, lerkärlen, djurbenen m.m. Dateringarna är goda i nästan samtliga fall. Det finns åtskilliga hus med smycken eller vapen eller andra relativt väldaterade föremål, och det framgår av fynden, att det rör sig om vendeltid från 500-tal fram till slutet av vikingatiden. Dessa husgrunders olika datering och vad därur kan utläsas för områdets bebyggelseutveckling är ett viktigt problem, som dock inte kan beröras här. Allmänt kan man säga, att man genom undersökningarna i Hagestad fått ett mycket

kraftigt tillskott till de många husgrundsfynden i olika delar av Skåne under senare år. Vad konstruktionerna i Hagestad beträffar så kan man åtminstone för en del säga, att de i det väsentliga överensstämmer med vad som framkommit vid de senare undersökningarna i Århus.

Bebyggelseförloppet under järnåldern är komplicerat. Vi har tydligen samtidigt gårdar på olika platser inom Hagestad, men det har skett förskjutningar från den ena perioden till den andra.